

Плиска Ю. С.

ТЕОРЕТИЧНІ РЕФЛЕКСІЇ Я-ОБРАЗУ ВЧИТЕЛЯ В ПОЛЬСЬКІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розкрито теоретичні аспекти рефлексії Я-образу вчителя в польській науковій літературі. Особлива увага приділяється розкриттю змісту та суті поняття “компетенції” вчителя та його ролі в професійній самореалізації педагога.

Ключові слова: компетенція, професійна компетентність, рефлексія.

Статья раскрывает теоретические аспекты рефлексии Я-образа учителя в польской научной литературе. Особое внимание уделяется раскрытию содержания и сути понятия “компетенции” учителя и его роли в профессиональной самореализации педагога.

Ключевые слова: компетенция, профессиональная компетентность, рефлексия.

The article explores the theoretical aspects of reflection, self-image of a teacher in Polish literature. Particular attention is given to disclose the contents and essence of the concept “competence” teacher and his role in professional self-teacher.

Key words: competence, professional competence, reflection.

Сучасна педагогіка все частіше звертається до поняття компетенції вчителя. Цей термін в останні роки став дуже популярний в польській педагогіці, хоча прийшов він із США, де ефективність є ключовим елементом роботи вчителя. Створення та прийняття єдиного і найточнішого визначення цього поняття є досить непростим і до цих пір викликає багато проблем для дослідників. Компетенція є одним з важливих педагогічних понять, якому важко призначити конкретний обсяг значення хоч би з приводу міцно зафіксованих в мисленні педагогів поточних конотацій того ж поняття, а також у зв'язку з пробою зміни поняття залежно від теоретичного та ідеологічного контексту, в якому воно діє [1].

В. Оконь у “Новому педагогічному словнику” підкреслює, що “компетенція (з лат. *competentia* – відповідальність, відповідність,

повноваження до діяльності) в галузі освіти означає здатність до самореалізації. Компетенція є необхідною умовою виховання як спроможність до виконання окресленого ряду завдань, компетенція вважається результатом процесу навчання " [27].

Інше визначення цього поняття можна знайти в лінгвістичних термінах: "Компетентність – це відповідні знання та навички, професіоналізм, майстерність, знання своєї справи" [2]. У свою чергу, В. Фурманек пише, що компетенція – "це тільки здібності, обдарованість. Ці терміни є синонімами професіоналізму, ефективності, результативності, уміння, спритності" [12]. Цікавим є також більш широке визначення компетенції, запропоноване М. Черепаняк-Вальчак, у якому говориться, що "компетенція – це особлива властивість, яка виражається у демонстрації на визначеному через суспільні стандарти рівні вміння адекватно поводитись, в усвідомленні необхідності і наслідків такої поведінки, а також прийняття на себе відповідальності за неї. Ця здібність досягається за допомогою навчання, є усвідомлювана людиною, її можуть спостерігати інші і є "повторювальна", тобто не є поодиноким подією. Структуру компетенції становлять такі компоненти:

- вміння адекватно поводитись;
- усвідомлення необхідності і наслідків поведінки;
- прийняття відповідальності за наслідки" [7].

Це визначення вказує на те, що автор зараховує компетенції до конкретної людини.

М. Дудзікова характеризує компетенцію як "здатність до чогось, що залежить як від знань про вміння і справності, що входять до неї, так і від переконання в можливості використання цієї здатності" [10].

Цікаво визначає компетенцію С. Диляк: автор представляє її як "дуже складну конструкцію, що презентує собою результат знань, навичок, мотивацій, емоцій та оцінок". Особливу увагу, однак, присвячує групі так званих необхідних компетенцій, які включають в себе:

- компетенції інтерпретаційні;
- компетенції креаційні;
- компетенції реалізаційні [11].

На основі аналізу праць М. Дудзікової та М. Черепаняк-Вальчак, К. Стех створив свою власну характеристику властивостей компетенції, де показує їх так:

- категорії суб'єктивні;

- мають об'єктивно і соціально обмежений діапазон дії; показують на те, чого стосуються і до кого проявляються;
- належать до речей, яких можна навчитись і котрі особа може набути у процесі навчання, а також її життєвого досвіду;
- процес їх набування завжди відбувається в конкретному контексті, має місце в конкретній системі типових для певної інституції, або навколишнього середовища ситуацій;
- мають динамічний характер і видозмінюються протягом життя людини;
- їх рисою є генеративність і трансферність, тобто можливість перенесення на інші галузі активності особи і створення нових компетенцій” [32].

Дещо ширше визначає сутність компетенції І. Оксінська. Вона стверджує, що:

- компетенції є цілісною структурою, яка включає в себе цінності, знання, конкретні навички, а також взаємозв'язок між цими елементами;
- істоту компетенції становить здатність пошуку сенсу в тому, що ми робимо, в тому, що відбувається в навколишньому середовищі, в нас самих, а також здатність оцінювання цього, висловлення суджень і оцінок на основі визнаної системи цінностей – інакше, рефлексія і саморефлексія;
- компетенції є властивістю людини, бо тільки людина інтерпретує, морально оцінює, постійно є у взаємозв'язку з суспільним та природним середовищем; існують компетенції інтерпретаційні, моральні, комунікативні, які взаємно проникають, накладаються і доповнюють одна одну;
- у контексті особистісному компетенції характеризують суб'єктивну сторону, що проявляється в здібності інтерпретації і оцінювання особистих починань і можливостей людини;
- набування компетенції пов'язане з використанням своїх здібностей, позитивної мотивації, зацікавленням людиною і світом, з особистою працею, зусиллями, систематичною роботою над собою, участю у ситуаціях, що мають пізнавальну і духовну цінність;
- компетенції не можуть набуватись технічно, тому що сягають корінням у внутрішній світ людини;
- найбільш придатною площиною набування компетенцій є інтеграція й інтеграційний спосіб розуміння світу” [28].

Інші зарубіжні автори, звертаючись до спроби дефінювання компетенції, також мають проблеми не тільки з цією концепцією,

а також із визначенням поняття таким чином, щоб воно було універсальним для всіх. Наприклад, Д. Фонтана пише, що компетенція – це “отримана в результаті навчання здатність добре робити щось, це навички, необхідні для вирішування проблем”. О. Дженкінс визначає компетентність як “здатність і готовність виконувати завдання на певному рівні”. Інший автор – А. Карр визначає це поняття як “досягнення певних стандартів у сфері відповідної практики”. За словами Д. Літа, компетенції – це “динамічна структура, що є функцією взаємодії знань, емоцій і поведінки” [7].

Варто звернути увагу на два взаємодоповнювані визначення поняття компетенції, які з’явилися останнім часом. Перша група авторів – Сандберг, Сноуден і Рейнольдс – концентруються на компетенції як “навчених поставках або природних здібностях, показаних як вміння самоконтролю, активної боротьби з життєвими проблемами за допомогою використання когнітивних і соціальних навичок”. Бандура, Чартер, Уайт створюють другу групу визначення компетенції, яка доповнює першу, але пропонує інший шлях розуміння поняття. За даними цих авторів, компетенція “акцентує емоційне та мотиваційне значення оцінок і очікувань людини щодо його адаптаційних здібностей (*adaptive*) більше, ніж самі ці здібності як такі” [22].

На підставі аналізу визначень компетенції наведених вище авторів Ф. Мастерпаска створив своє власне, де він дефінює компетенцію як “адаптивні, пізнавальні, емоційні та соціальні атрибути та атрибути поведінки, доповнені за допомогою більш-менш відкритих переконань і очікувань людини, що стосуються її доступу до цих атрибутів або можливості застосування їх в житті”. У визначенні ж Й. Веймара можемо спостерігати деякі спільні риси, які перегукуються з визначенням Ф. Мастерпаски. На його думку, компетенція означає “здатність до такої поведінки у взаємодії з навколишнім оточенням (партнером), яка відповідно до ситуації допомагає реалізувати індивідуальні цілі. Йдеться тут, таким чином, про використання здатності до практичного застосування набутих навичок ефективного існування в навколишньому світі” [10].

Підсумовуючи огляд спроб дефінювання компетенції, який представлено вище, можна ще раз ствердити, що існує безліч способів розуміння поняття компетенції при одночасній відсутності і неможливості існування універсального розуміння, тому спробуємо принаймні класифікувати компетенції в контексті однієї професії.

У літературі з предмету дослідження трапляється досить багато різних класифікацій компетенцій, які мають відкритий характер. Спробуємо проаналізувати класифікації окремих авторів або груп, що безпосередньо відносяться до специфіки професії вчителя, його функцій і завдань, а також тих, хто скеровує погляд в майбутнє, намагаючись розробити і описати компетенції на рівні XXI століття. Так, наприклад, В. Стриковський розділяє компетенції вчителя на три групи:

- мериторичні – стосуються змісту предмету, що викладається;
- навчально-методичні – концентруються на праці вчителя і учня;
- виховні – стосуються різних способів впливу на учнів [33].

У свою чергу, К. Денек представляє свою групу компетенцій, яка включає в себе навчання, перепідготовку та підвищення кваліфікацій вчителя. Він розрізняє:

а) “компетенції праксеологічні, які виражаються в ефективності вчителя при плануванні, організації, контролю і оцінюванні освітніх процесів;

б) компетенції комунікативні, які проявляються в ефективності мовної поведінки в різних едукативних ситуаціях;

в) компетенції взаємодії, які маніфестуються в ефективності соціальної поведінки і справності інтеграційної діяльності;

г) компетенції креативні, які видно в інноваційній та нестардантній діяльності вчителя;

д) компетенції інформатичні, які одразу помітні при вдалому користуванні з новітніх інформаційних джерел;

е) компетенції моральні, які відображені в можливості поглибленої моральної роефлексії при оцінці будь-якого етичного вчинку”.

Крім того, автор розрізняє другу групу професійних компетенцій, які є важливими і необхідними для вчителів початкових класів:

– “інтерпретаційні (постійна актуалізація, вдосконалення та конструктивна критика загальних знань – предметних і професійних, вчителя характеризує активна інноваційна діяльність);

– автокреаційні (вчитель є творцем власних педагогічних знань, розміщує їх в системі цінностей, проводить наукові дослідження, пов'язані з вдосконаленням власної освітньої діяльності);

– реалізаційні (діяльність вчителя, що впливає на реалізацію навчальних цілей та цінностей, може бути звернена в напрямку суб'єкта і об'єкта, до якого вони адресовані, тобто на учня, групу учнів, шкільний клас, а також і на всю школу)” [9].

Література і спостереження дозволяють виявити три інші групи професійних компетенцій вчителя:

– спеціалізовані (знання та навички у сфері початкової освіти), ці компетенції потрібно постійно поліпшувати, вдосконалювати, брати участь у конференціях, нарадах, навчальних курсах як організованих зовні, так і займатись самоосвітою (читання літератури, журналів);

– дидактичні (педагогічні знання та навички, набуті під час навчання у вищому навчальному закладі);

– психологічні (вміння надихати, мотивувати учнів до навчання, інтегрувати їх в команду, позитивне ставлення до дітей, батьків, учителів та інших партнерів); вміння уникати найбільш поширених проблем у комунікації між людьми; вміння комунікування взагалі і з учнями зокрема, а також встановлення тісних контактів з ними, здатність контролювати емоції й управлінські навички " [17].

Питання, що стосуються компетенцій вчителів, часто аналізує у своїх працях вже цитований С. Диляк. Опираючись на західно-європейську літературу, він розробив три групи компетенцій:

а) компетенції базові, що дозволяють вчителю спілкуватися з дітьми та співробітниками;

б) компетенції необхідні, без яких вчитель не може працювати конструктивно, до них належать компетенції інтерпретаційні, автокреаційні і реалізаційні;

з) компетенції бажані, які можуть, але не обов'язково мусять бути в професійному профілі даного вчителя, належать до них захоплення і вміння, пов'язані зі спортом, мистецтвом і т.д." [11].

Однак автор концентрується на групі компетенцій необхідних, серед яких перераховує:

– "компетенції інтерпретаційні, які можна розглядати з точки зору педагогічних цінностей, предметних знань, педагогічних знань і вмінь. Вони підготовлюють вчителя до критичних рефлексій і пропозицій, що може гарантувати йому завжди правильний вибір поведінки.

– компетенції автокреаційні, основою котрих є самопізнання, усвідомлення взаємозв'язку між учителем та іншими учасниками освітньо-виховного процесу, а також дослідницька позиція. Вони дозволяють вчителю творити самого себе, бути креатором власної професійної постаті.

– компетенції реалізаційні, які охоплюють широкий спектр

професійних різного характеру вмінь вчителя, різного рівня організації, такі, що стосуються різних учасників освітніх ситуацій. Вони свідчать про можливість реалізації вчителем освітніх завдань у школі “ [32].

Досить важливу, на наш погляд, класифікацію компетенцій у педагогіці пропонує Р. Квасьніца. Він розрізняє дві групи вчительських компетенцій. Перша група складається з практично-моральних, до яких входять:

- компетенції інтерпретаційні – тут мається на увазі здатність розумного ставлення до світу (завдяки їм світ сприймається як реальність, яка вимагає постійної інтерпретації і показування її сенсу);

- компетенції моральні, які є здібністю моральної рефлексії (замість встановлення моральних норм і правил);

- компетенції комунікаційні, визначені як здатність до діалогового способу буття, тобто перебування в діалозі з іншими і з самим собою.

Другу групу компетенцій становлять компетенції технічні. На відміну від попередніх, ці є вміннями, від яких залежить ефективність діяльності, яку розуміють інструментально і які мають об’єктивно окреслений обсяг застосуванню. Містяться в них:

- компетенції нормативні, визначені як вміння виступати на користь цілей, що розуміються інструментально та як ідентифікування себе з ними;

- компетенції методичні як здатність діяти відповідно до правил, що визначають оптимальний порядок діяльності (змістом цих правил є своєрідний рецепт дій, який каже, що і як робити, щоб була досягнута запланована мета);

- компетенції реалізаційні, які розуміються як вміння добору засобів і створення сприятливих умов для досягнення мети [20].

Автор презентує ці компетенції як більш корисні, створює так звану ієрархію компетенцій. До них зараховує: практично-моральні компетенції (інакше відомі як основні компетенції). Наступні місця в ієрархії займають технічні компетенції, які відносяться до другої групи, вони також відомі як компетенції підпорядковані.

Наступну цікаву класифікацію подає М. Черепаняк-Вальчак, яку опирає на основи емпіричної педагогіки. Вона виділяє три групи компетенцій, беручи під увагу суб’єкт, в напрямку якого починається виховна інтеракція:

– Компетенції у сфері роботи з молоддю. Вони впливають з основних завдань вчителя, якими є навчання і виховання молоді. Володіння ними дозволяє, відповідно до вимог емпіричної педагогіки на звільнення учнів від обмежень, досягнення ними своїх прав, а також конструктивне їх використання.

– Компетенції в царині роботи з іншими суб'єктами школи. Вони є результатом необхідності співпраці вчителя з іншими вихователями своїх учнів, поважання їх права до реалізації своїх цілей і звільнення в контакт з ними від забобонів і стереотипів.

– Компетенції у сфері саморозвитку. Вони є результатом необхідності постійного вдосконалення вчителя, підвищення своїх професійних знань і навичок [6].

Серед класифікації компетенцій різних авторів, гідна уваги є класифікація, запропонована "Групою педагогічної підготовки", яка присвячена темі підготовки вчителів. В її концепції прийнятий широкий спектр ключових компетенцій – як умови підготовки до виконання професійної ролі вчителів. Було запропоновано дві версії – у першому варіанті як основи професійної підготовки вчителів прийнято дві категорії компетенцій:

– Компетенції особистісні, які з огляду на характеру праці вчителя стають основою етичних вчинків учителя. У сферу їх застосування включено: моральні компетенції, компетенції інтерпретаційні і комунікаційні.

– Компетенції навчання і виховання, які визначають інструментальну ефективність діяльності вчителя. До них належать: компетенції проєкційні (передбачування), компетенції реалізаційні і компетенції евакуаційні.

У другому варіанті проєкту стандартів професійної освіти вчителів як ключові компетенції було визначено:

– праксеологічні, що виражаються ефективністю поведінки вчителя при плануванні, організації, контролі та оцінці освітніх процесів;

– комунікаційні, які виражаються ефективністю мовної поведінки в освітніх ситуаціях;

– взаємодії, що проявляється в ефективності соціальної поведінки і умінні інтеграційної діяльності вчителя ;

– креативні, що характеризуються інноваційністю та нестандартністю дій вчителя;

– інформаційні, які проявляються у вмілому користуванні з сучасних джерел інформації;

– моральні, які виражаються у здатності до поглибленої моральної рефлексії при оцінюванні будь-якого етичного вчинку” [31].

У цій системі моральним компетенціям надано найвищого рангу, тому що вони в певному сенсі контролюють працю вчителя з етичного боку. Інші, підлягаючи під попередні, показують придатність загальної діяльності вчителя.

Загальний погляд на подані вище класифікації вчительських компетенцій показує, що кожна систему – чи то складну, чи найпростішу – становлять конкретні елементи. Доцільним буде звернення до специфічно вчительських компетенцій – реальних і бажаних.

Напевно, неможливим є представлення у статті всіх можливих компетенцій вчителя, тому обмежимося такими, які вважаються дослідниками ключовими, чи, іншими словами, необхідними і основними. М. Новак-Дзем’янович заявляє, що професійні знання вчителя, які повинні відповідати потребам сучасної освіти, складаються зі знання про навколишній світ, про відносини я-світ, про себе самого (самопізнання вчителя). У кожній з цих груп вказується на компетенції, необхідні для сучасного вчителя. Серед компетенцій, які знаходяться у сфері знань про навколишній світ, перераховуються, в першу чергу, “можливість dokonання вибору, компетенція, яка виникає в результаті опису сучасності, а нею є розуміння процесу змін. Компетенції до розуміння змін пов’язані з іншою компетенцією до “демаскуючих” дій, які вказують на суперечності, ризики та обман у всіх сферах соціальної практики. Зі цариною знань про відносини я-світ, пов’язані компетенції, які автор називає суспільними та інтерперсональними. У групі компетенцій інтерперсональних особливу позицію займають компетенції комунікаційні, а також компетенції до слухання. Це впливає з того факту, що людина існує за допомогою мови, а говорить тоді, коли його слухають. Таким чином, позиція слухача, пов’язана з компетенцією до слухання, є однією з провідних компетенцій сьогоdnішнього вчителя. Ще однією ділянкою знань, яка визначає появу нових компетенцій вчителя, є знання про себе. Тут розташовані: компетентність, щоб зрозуміти себе – як у сфері власних потреб, прагнень, мотивів, так і в стосунку до способів їх задоволення і реалізації. Самопізнання дозволяє також особі будувати власні компетенції до розуміння і панування над своїми емоціями і страхами” [25].

Учитель не має готових концепцій, які спрямовані на розвиток єдиної моделі професійної компетентності вчителів. Однак обличчя сучасної школи можуть пере моделювати швидше за все ті педагоги, які мають вміння планувати і професійно організувати робоче місце, правильно підбирають і грамотно використовують перодові стратегії методів і технік навчання, моніторують та аналізують успішність учнів, відповідно підбирають дидактичні засоби, здатні критично оцінити їх, свідомі шляхів отримання інформації" [14].

Цитата, наведена з роботи В. Юлковської і І. Скожинської, відображає думку Ч. Банаха, який стверджує, що "сучасний вчитель – це не тільки людина, що дивиться в майбутнє, готує до нього себе і навколишніх, але і новатор, майстер і творець особистості молодих, а в майбутньому дорослих людей, відкритих для нових ідей, що народжуються" [3]. Натомість Ю. Кузьма, описуючи вчителя сучасної реформованої школи, твердить, що "вчитель повинен мати принаймні 10 оптимальних рис, із яких складуться його професійні компетенційні переваги. Такий вчитель повинен бути: емпатичним, шанобливим, відповідальним за себе і учня, партнерським, турботливим, мислячим раціонально, творчо і самостійно, компетентним, соціальним та культурним" [19].

У свою чергу Т. Томашевський подає компетентність учителів у реформованій школі як "людину з відповідною педагогічною і психологічною підготовкою, який є консультантом і особою, яка допомагає у розвитку окремих осіб. Свою працю трактує як служіння особистості і суспільству. Те, як молода людина розвивається, як особистість учителя впливає на сприйняття дитиною світу, як вона буде використовувати свої знання в середовищі, де живе, залежить від організатора навчального процесу – вчителя" [34].

Теми, пов'язані з пошуками компетентного вчителя в реформованій школі, також знаходимо в роботі А. Богай, яка стверджує, що "у реформованій школі вчитель має бути зразком для наслідування, довіреною особою учнів, ініціатором усіх починань, особливо пізнавальних чи соціальних, а також вимогливим партнером учнів" [4].

Б. Немерко, пишучи про пошуки відповідних компетенцій вчителя, пропонує при цьому враховувати умови, що існують у школі. Він сформулював основні функції компетентного вчителя у здійсненні необхідного процесу реформування освітньої реальності. Як особливо важливі вміння приймає вміння:

- конструювання навчальних програм;
- групової діяльності;
- будування внутрішкільної системи оцінювання;
- організаційні [24].

Варто також процитувати слова С. Диляка, який у контексті вчительських компетенцій в новій реформованій школі, пише про вчителя як “аніматора освітніх процесів та інтелектуаліста, що dokonує самостійні вибори, творця особистих педагогічних знань і власної професійної постаті, того, завдяки якому досягаються бажані ефекти навчання” [11].

Розмірковуючи про компетенції сучасного вчителя, не можна проігнорувати позицію самих вчителів. Ось які поради дають вчителі представляють своїм колегам по роботі стосовно посідання компетенцій:

- Будь компетентний у своїй роботі.
- Веди себе так, щоб твоя позиція була прикладом, гідним наслідування.
- Використовуй мову, зрозумілу для учня.
- Бери до уваги можливості учнів, їх потреби і поважай їх гідність.
- Говори цікаво, використовуючи правильне мовлення, але й дозволь дітям говорити, вислухай їх.
- Не дозволь вибухнути емоціям, а гнів сховай глибоко.
- Будь терплячий, поблажливий і толерантний, але того, чому хочеш навчити учнів, вимагай твердо.
- Будь добрим.
- Постарайся бути чуйним – це варте того.
- Те, що ти робиш, має бути в інтересах твоїх учнів, а не твоїх власних.
- Спробуй створити таке своє “я”, яке буде сприяти фантастичній атмосфері.
- Пам'ятай, що твоя особа – це взірець до наслідування на майбутнє.
- Розширюй і практикуй свої знання [18].

Аналізуючи нові завдання сучасної школи, Е. Огородська-Мазур звертає увагу на вчителів, які працюють у школі, що реалізує програму багато– і міжкультурної освіти. Це дуже актуальне питання. Вчителі, що працюють у таких школах, повинні мати, а також набувати у ході своєї діяльності:

– персональні компетенції (пізнавальні, емоційні, мотиваційні автокреаційні), які виражаються досвідом та серйозним ставленням до свого власного професійного розвитку і розвитку інших людей, який був побудований на основі свідомості різноманітності людей, на знаннях своєї культури та культури інших, а також ролі, яку виконують культурні умови в освітніх процесах;

– компетенції до міжкультурної комунікації – сприяють негоціаційній поставі, прагненню до розширення суб'єктивності інших, містять у собі головним чином здібності соціокультурні й інтерактивні, що виражаються вміннями мовними і немовними в соціальній поведінці;

– компетенції до поведінки в контексті тотожності – включають у себе знання і вміння до пізнавально-оцінювальної поведінки у конкретних частинах (елементах) тотожності;

– компетенції до толерантної поведінки – виражаються певними здібностями до толерантного ставлення, у яких можна розрізнити певні сталі компоненти, а саме: цінності, поточні знання, тлумачення, прогнозування, оцінки та поведінку;

– компетенції до поведінки трансгресивної та емансипаційної, пов'язані зі здібностями активно реагувати на умови оточення, у тому числі багатокультурного, а також звільнення від забобонів і стереотипів через свідомий вплив на зміни в собі та інших у ході взаємного культурного навчання, теж пов'язаних із відповідальністю за наслідки своєї власної діяльності" [26].

Література також показує, що все більше і більше говориться про культурні компетенції, хоча вони не такі популярні, як вищенаведені. Слід зазначити, що існує дуже широкий підхід до поняття культурних компетенцій, а їх концепція є однією з тих, які виникли порівняно недавно (з урахуванням вікових традицій культурних досліджень), але надалі, на думку А. Сіціньського, проблема її придатності не є чітко вирішена [30]. М. Зюлковський відносить це поняття до зразків основних схем діяльності людини, що підтримують її існування: відтворення виду, техніко-економічна діяльність, діяльність з охорони і захисту від сил природи, клімату, тварин і людей, опіки, медичного обслуговування і т.д." [38]. Н. Хомський визначає культурні компетенції як здатність використовувати мову, що, з одного боку, дозволяє створювати і виробляти, а з іншого – приймати і розуміти нескінченне число фраз, котрі дана особа опанувала" [5]. Ця концепція походить із лінгвістичних досліджень, в першу чергу з дослідження

над мовною концепцією автора. Культурні компетенції, у більш загальному сенсі, розуміються як сукупність здібностей, що окреслюють культурну поведінку людини” [15].

Т. Костирко, говорячи про культурні компетенції, має на увазі перш за все здатність до розуміння культури, причому розуміння це мало б полягати на усвідомленні того, який є сенс даного культурного феномена і в яких умовах (історичних, соціальних та індивідуальних) він з’явився [16]. За словами А. Павліцького, “у зв’язку з викладеним вище визначенням, у деяких дослідженнях, вбачається логічним ототожнення культурної компетенції зі знанням в галузі культури – з “культурознавством” [29].

К. Замяна вважає, що культурна компетенція – це “знання про наявні у культурі цінності, художні та естетичні, а також про різні способи їх реалізації, про твори художньої культури, які в загальноприйнятій думці вважаються видатними і важливими, про їх авторів. Без сумніву, такі знання є частиною естетичної позиції людини а також основою для її участі в культурі. Крім того, вони є необхідними для належного контакту з художньою культурою. Ототожнювання компетенції зі знаннями не дозволяє побачити, на чому полягає її зв’язок із діяльністю. Знання є чимось, що відрізняється від дій, і тому невідомо, яким чином вони визначають ту чи іншу дію” [35]. Натомість А. Зайдер і В. Лавнічак ставлять під сумнів ідентифікацію компетенції із загальними знаннями, знанням певних правил, інструкцій і ставлять питання – чи не потрібно було б його поширити на те, що – загалом – залишається невловимим, індивідуальним, але що визначається в термінах “переживання” (естетичного, релігійного), а також те, що ми називали раніше компонентом світогляду чи світоглядно-аксіологічним компонентом” [36]. Іншу точку зору на культурні компетенції подає Т. Костирко. Поєднання знань і навичок у галузі культури було б відправною точкою для визначення поняття культурних компетенцій. Авторка стверджує, що “варто додати до цього здібності, тому що існує також розуміння компетенції як певного типу здатності до інтуїтивного розуміння культурного явища, вловлення його сутності, і навіть ототожнення з творцем даного культурного продукту” [16].

Подані вище визначення культурних компетенцій не відображають до кінця глибокого і багатоаспектного змісту цього поняття. Однак, з цих та інших дефініцій випливає те, що головною умовою набування та розвитку культурних компетенцій є активна участь в культурі.

Наступною групою ключових компетенцій учителя є компетенції інформативні, пов'язані з експансією в наше життя і освітні процеси комп'ютера та Інтернету.

Б. Майкут-Чарнота зазначає, що в освітніх процесах все більше і частіше використовуються комп'ютери, у зв'язку з чим варто звернути увагу і на підготовку вчителів до використання комп'ютерів у навчально-виховному процесі, а тим самим на інформативні компетенції, тобто на "структуру, що є результатом навчання самого вчителя (цільового і випадкового), і котра дає йому можливість використовувати комп'ютери як допомогу в навчанні [21]. Структура інформативних компетенцій учителя на думку автора, має такий вигляд:

- його знання на тему інформаційних технологій, що постійно розвиваються, і можливості їх застосування в навчанні;
- уміння у сфері користування інформативними засобами (комп'ютер з його широким застосуванням);
- ставлення, що виражається в застосуванні комп'ютерів у професійній практиці, в здатності до критичного ставлення до явищ, що сприяють комп'ютеризації навчання, а також мотивації до постійного поглиблення своїх знань і вмій в галузі інформатики.

Інформативні компетенції стали також предметом дослідження А. М. Землі, який пише: "Іменем когось, інформативно компетентного, окреслюється здібного і уповноваженого до діяльності і рішень у сфері користування інформативними засобами – комп'ютерами" [37]. Автор також пише, що комп'ютер щораз частіше входить до домівок учителів і учнів. Опанування і пізнання його все ще є для вчителя певною трудністю на противагу учням. Може це виникати як через брак часу, так і через завелике навчальне навантаження, через комп'ютерну фобію.

Ф. Мусьол і Р. Гмох також пропонують розширити вчительські компетенції на групу компетенцій, пов'язаних з використанням інформативних технологій у педагогічній діяльності. За їх переконанням, у професійній діяльності вчителя найбільш істотним видом компетенції є компетенції у сфері застосування інформативних технологій (ІТ). Компетенції, пов'язані з цим, пов'язані з опануванням:

- вміння проектування навчального процесу з використанням мультимедійних засобів;
- методики використання ІТ у процесі навчання;
- засад прогнозування, реалізації і використання мультимедійних презентацій;

- правил створення, перцепції і впливу мультимедійного комунікату;
- нових форм комунікації із застосуванням електронних навчальних засобів” [23].

Підсумовуючи наші роздуми та наведені характеристики компетенції сучасного вчителя, зачитуємо думки С. Гавліка, який стверджує: “Компетентний учитель – це фахівець у галузі освіти та творчий спеціаліст, який має відповідні знання, вдосконалює свої педагогічні вміння, показуючи глибоке почуття відповідальності і динамічне ставлення щодо життя. Компетентний вчитель – це специфічний освітній працівник із кваліфікацією до мовлення про значущі судження, представлення авторитетних думок, визначення об’єктивних оцінок та прийняття відповідальних рішень. Нарешті, компетентний вчитель – це особа з теплим серцем, глибокими знаннями про себе і дитину, про свої власні можливості і можливості розумові учнів. [...] Компетентний вчитель – це, перш за все творець сьогоденної і завтрашньої реальності, застрашнього школи, що покращує життя суспільства “ [13].

Література:

1. “Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku”, Tom II, Wydawnictwo Akademickie “Zak”, Warszawa 2003.
2. “Słownik Współczesnego Języka Polskiego”. Wydawnictwo WILGA, Warszawa 1996.
3. Banach Cz.: “O zintegrowaną koncepcję edukacji nauczycielskiej”, w: “Wychowanie Fizyczne i Zdrowie”, 1997, nr 1, str. 28.
4. Bogaj A.: “Realia i perspektywy reform oświatowych”. IBE, Warszawa 1997.
5. Chomsky N.: “Langage and Mind”, New York, Harcourt, Brace & World, 1968.
6. Czerepaniak-Walczak M.: “Kompetencje nauczyciela w kontekście założeń pedagogiki emancypacyjnej”, w: M. Dudzikowa, A. A Kotusiewicz (red.): “Z pogranicza idei i praktyki edukacji nauczycielskiej”. Wydawnictwo UW, Filia w Białymstoku, Białystok 1994.
7. Czerepaniak-Walczak M.: “Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji”, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 1995.
8. Denek K.: “Kształcenie i doskonalenie nauczyciela w kontekście rozwoju jego twórczości”, w: S. Juszczyk (red.): “Twórczy rozwój nauczyciela”. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1996.
9. Denek K.: “O nowy kształt edukacji”. Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 1998.

10. Dudzikowa M.: "Kompetencje autokreacyjne – czy i jak są możliwe do nabycia w toku studiów pedagogicznych?", w: H. Kwiatkowska (red.): "Ewolucja tożsamości pedagogiki". Wydawca IHNOiT, Warszawa 1994.

11. Dylak S.: "Wizualizacja w kształceniu nauczycieli", Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1995.

12. Furmanek W.: "Kompetencje – próba określenia treści pojęcia", w: "Edukacja Ogólnotechniczna Inaczej", 1997, nr 7, str. 15.

13. Gawlik S.: "Kompetencje zawodowe nauczyciela w świetle reformy systemu edukacji", w: R. Gmoch, A. Krasnodębska (red.): "Kompetencje zawodowe nauczyciela i jakość kształcenia w dobie przemian edukacyjnych", Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.

14. Julkowska V., Skorzynska I.: "Niezbędne minimum kompetencji dydaktycznych nauczyciela humanisty w zreformowanej szkole", w: "Edukacja Medialna" 2000, nr 1, str. 59.

15. Korporowicz L.: "Kompetencja kulturowa jako problem badawczy", w: "Kultura i Społeczeństwo", 1983/1.

16. Kostyrko T.: "Kompetencje kulturowe" – zakres terminu, obszar problematyki, W: T. Kostyrko, A. Szpociński (red.): "Kultura artystyczna a kompetencje kulturowe", Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1989.

17. Kowolik P.: "Kompetencje zawodowe nauczycieli nauczania początkowego w zreformowanej szkole podstawowej (szkic teoretyczny)", w: M. T. Michalewska, P. Kowolik (red.): "Kompetencje nauczycieli w reformowanej szkole", Wydawnictwo UŚ, Katowice 2003.

18. Krzywoń D.: "Kompetencje nauczyciela w zreformowanej szkole", w: M. T. Michalewska, P. Kowolik (red.): "Kompetencje nauczycieli w reformowanej szkole", Wydawnictwo UŚ, Katowice 2003.

19. Kuźma J.: "Nauczyciel przyszłej szkoły", WN AP, Kraków 2000.

20. Kwaśnica R.: "Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu", W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.): "Pedagogika: podręcznik akademicki", Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

21. Majkut-Czarnota B.: "Kompetencje informatyczne nauczyciela klas I – III w reformowanej szkole", w: M. T. Michalewska, P. Kowolik (red.): "Kompetencje nauczycieli w reformowanej szkole", Wydawnictwo UŚ, Katowice 2003.

22. Masterpasqua F., "Paradygmat kompetencyjny w praktyce psychologicznej" w: "Nowiny Psychologiczne", 1990, nr 1-2.

23. Musioł A., Gmoch R.: "Innowacje pedagogiczne nauczycieli jako wskaźnik ich kompetencji zawodowych", W: R. Gmoch, A. Krasnodębska (red.): "Kompetencje zawodowe nauczyciela i jakość kształcenia w dobie przemian edukacyjnych", Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.

24. Niemierko B.: "Kodeks etyczny oceniania szkolnego", w "Tarnowski Biuletyn Oświatowy", 1997/5.

25. Nowak-Dziemianowicz M.: "Wiedza i kompetencje nauczyciela w świetle teorii pedagogicznych", w: R. Gmoch, A. Krasnodębska (red.): "Kompetencje zawodowe nauczyciela i jakość kształcenia w dobie przemian edukacyjnych", Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.

26. Ogródzka-Mazur E.: "Kompetencje pedagoga pracującego w wielokulturowym środowisku pogranicza", w: R. Gmoch, A. Krasnodębska (red.): "Kompetencje zawodowe nauczyciela i jakość kształcenia w dobie przemian edukacyjnych", Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.

27. Okoń W.: "Nowy Słownik Pedagogiczny", Wydawnictwo Akademickie "Żak", Warszawa 2004.

28. Oksińska I.: "O kluczowych kompetencjach i umiejętnościach nauczyciel", w: "Nauczanie Początkowe. Materiały Metodyczne dla Nauczycieli", 1997/1998, nr 5.

29. Pawlucki A.: "Kulturowy paradygmat w pedagogice ciała", W: Z. Kwieciński (red.): "Nieobecne dyskursy. Studia kulturowe i edukacyjne". Toruń 1994, Wydawnictwo UMK.

30. Siciński A.: "Kompetencje kulturowe i ich funkcje", W: T. Kostyrko, A. Szpociński (red.): "Kultura artystyczna a kompetencje kulturowe", Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1989.

31. Standardy wykształcenia zawodowego nauczycieli. Materiały powielone, Zespół Przygotowania Pedagogicznego przy Radzie ds. Kształcenia Nauczycieli MEN (<http://ip.univ.szczecin.pl/~edipp/standardy.htm>)

32. Stech K.: "Kompetencje zawodowe nauczyciela-spojrzenie na problem", W: K. Ferenz (red.), "Kompetencje nauczyciela wychowawcy", Redakcja Wydawnictw Humanistyczno-Społecznych Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2002.

33. Strykowski W., Strykowska J., Pieluchowski J.: "Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej", Wydawnictwo EMPiZ, Poznań 2003.

34. Tomaszewski T.: "Psychologia". PWN, Warszawa 1975.

35. Zamiara K.: "Kompetencja jako wiedza", w: T. Kostyrko, A. Szpociński (red.): "Kultura artystyczna a kompetencje kulturowe", Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1989.

36. Zeider A., Ławniczak W.: "Uwagi o funkcjonowaniu pojęcia kompetencji kulturowej w humanistyce współczesnej", w: T. Kostyrko, A. Szpociński (red.): "Kultura artystyczna a kompetencje kulturowe", Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1989.

37. Zemła A. K.: "Kompetencje informatyczne nauczycieli nieinformatyków", w: W. Strykowski (red.): "Media a Edukacja", Wydawnictwo eMPi2, Poznań 1997.

38. Ziółkowski M.: "Nabywanie kompetencji kulturowej", w: T. Kostyrko, A. Szpociński (red.): "Kultura artystyczna a kompetencje kulturowe", Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury, Warszawa 1989.